

1.1. Aspazijas izaicinājums zinātnei un tēvzemei

Ausma Cimdiņa

Aspazija ir viena no visizcilākajām un publiskajā telpā vispretrunīgāk vērtētajām latviešu kultūras personībām. Literatūrvēsturiskos apcerējumos Aspazija parasti raksturota kā izcila dzejniece, taču viņa ir arī viena no nozīmīgākajām lugu autorēm, kas pavērusi jaunu lappusi latviešu dramaturģijā, talantīga prozaiķe, erudīta polemiste un eseju autore, kurai ir sava unikāla vieta un nozīme Latvijas un Eiropas kultūras mantojumā, kā arī mūsdienu procesos. Atskaites sistēma un konteksts, kādā Aspazija parasti vērtēta līdz šim, ir Rainis. Viņu radošajā tandēmā Aspazija figurē kā sekundāra, padomju gados arī kā Raiņa autoritāti kompromitējoša persona, lai gan viņai ir izcila nozīme latviešu rakstniecības modernizācijā un intelektuālās diskusijas veicināšanā par cilvēciskās esības un dzīves jēgas, par sieviešu emancipācijas, tautiskās pagātnes un modernās sabiedrības, nācijas un valsts radīšanas pamatjautājumiem. Raksta mērķis ir izvirzīt dažas vispārīgas domājamas tēmas, atgādinot gan piemirstus vai apzināti noklusētus faktus Aspazijas radošajā biogrāfijā, gan arī mūsdienu literatūrzinātnes terminoloģijas izaicinājumus, kas būtiski dzimumsocialitātes jautājumu aktualizācijā.

Labprāt Aspazijai izteiktu pelnītu atzinību un uzslavu, kā to darījuši viņas izcilākie laikabiedri – *Mūsu ģeniālā dzejniece Aspazija* (Poruks 1897, 4), *ar Aspaziju dvēsele ienāca rakstniecībā* (Asars 1904, III), *viss latviešu sievietes dziļums un daiļums zaigo Aspazijas lirikā* (Līgotņū Jēkabs 1935, 161), *Aspazijas dzeja ir bijusi cīņas sauciens un mierinājums tautai grūtos brīžos* (Skalbe 1943, 730), – taču šī raksta tēma un ievirze to neparedz. Jāatzīst, ka salīdzinājumā ar Jaunās strāvas laiku¹⁰, kad *Aspazija bija visu mutē* (Zeiferts 1934, 236), un 20. gadsimta pirmajām desmitgadēm, kad *Aspazija gūst pilnīgi nedalītu cieņu un popularitāti visā tautā* (Valeinis 1973, 117), šodien viņas vārda spēks ir piemirsts. Bet tikpat labi varētu jautāt, kura latviešu klasiķa/klasiķes vārds gan būtu aktīvi klātesošs šodienas kultūras un mākslas procesos? Literārās un sabiedriskās dzīves degpunktā Aspazija nonāk sieviešu emancipācijas kustības Latvijā uzplūdu sākumposmā, ar savām sociālā protesta drāmām “Atriebēja”(1888) un “Zaudētas tiesības” (1893) lielā mērā kļūstot par šīs kustības iedvesmotāju un virzītājspēku, zinot, ka *Sieviešu emancipācijas prasību Aspazija neaizguva no brošūrām, bet tā sakņojās viņas*

¹⁰ 19. gadsimta 90. gadi latviešu literatūrvēsturiskā procesa raksturojumos iegrāmatoti kā Jaunās strāvas – visaptverošas sabiedriski politiskas un garīgas kustības – laiks, par vienu no spilgtākajiem Jaunās strāvas reprezentantiem izceļot Aspaziju un viņas dzejoļu krājumu “Sarkanās puķes”.

pašas liktenī. (Johansons 1953, 177) Aspazijai, protams, var tuvoties arī no citas puses – ne viņas vizuālais tēls, ne *sievietes daiļums*, ne Aspazijas pozīcija partnerībā ar Raini neatbilst *īsta* feminisma jēgbūtības priekšstatiem, tomēr, ignorējot dzimumdiferences un dzimumsocialitātes, proti, feminisma literatūrfilozofijas aspektus, Aspazijas literārajā un sociālajā portretējumā kā būtiska pietrūktu. Cilvēciskās esības traktējumā šobrīd valda divas galējības – ‘sociālais konstruktivisms’ (cilvēks ir konstruējams, neatkarīgi no dzimuma) un ‘bioloģiskais determinisms’ (dzimums ir nenovēršama nolemība, sevišķi sievietei). Aspazijas piemērs, dzīve un jaunrade liek domāt par līdzsvaru, dzimumu socializācijas problēmas nevienkāršojot.

Feminisms un *gender* teorijas: kopīgu valodu meklējot

Mūsdienu modernā feminisma literatūras un kultūras teorija ir augusi un veidojusies ciešā sasaistē ar feminisma kustību – cīņu par dzimumu, proti, sieviešu līdztiesības idejām, un no politikas jautājumiem pavisam distancēties tai nav izdevies un diez vai jebkad izdosies. Kultūra kā politiska substance un arguments šodien tiek traktēta ne tikai feminisma teoriju ietvarā.¹¹ To apstiprina arī “Mūsdienu literatūras teorijas” (Kalniņa, Vērdušs 2013), kur dzimuma un dzimumdiferences jautājumi literatūrā izvirzīti divu teorētisku apcerējumu (“Feminisms” un “Zilo teorija”, angļiski *queer theory*) uzmanības centrā, akcentējot šo teoriju politisko (proti, attiecību ar sabiedrību un varu) aspektu. Izpratne par dzimumu, cilvēka bioloģisko un sociālo esamību laika gaitā ir mainījusies, mainās joprojām un līdz ar to mainās arī šos fenomenus aprakstošie jēdzieni. Feminisma otrā viļņa (20. gadsimta 60./70. gadi) anglofonās feministikas teorētisko diskusiju ietvarā tika radīta jauna (būtībā no lingvistikas pārņemta) šķietami universāla kategorija – *gender*, kas savu nozīmi ieguva *sex-gender* opozīcijas ietvaros un bija domāta cilvēka bioloģiskās dzimumpiederības (*sex*) un sociāli konstruēto priekšstatu par dzimumu sociālajām lomām un funkcijām (*gender*) nošķīrumam.

Tas, ka cilvēks ir biosociāla būtne, intelektuāļiem nav bijis noslēpums arī agrāk, un anglicisma *gender* starptautiskā aprītē drīz vien atklājās, ka *gender* jaunievedums pats par sevi daudz ko neatrisina, toties izvirza jaunas teorētiski metodoloģiskas, kā arī tulkošanas un adaptācijas problēmas valodās, kurās gramatiskās dzimtes (*gender*) kategorijai ir spēcīga leksiski semantiska slo-

¹¹ Tuvāk sk. Cimdiņa 2009.

dze un vajadzības veidot šādu *sex-gender* (dzimums–dzimte) opozīciju būtībā nav.¹² Piemēram, Karina Viderberga rakstā “Translating gender” (pirmpublic. angļiski – *Nora*, 1998, 2(6)), kas veltīts *gender* pozicionēšanas un adaptācijas problemātikai skandināvu humanitāro un sociālo zinātņu leksikā, aprāda, ka skandināvu valodās nav vārda, kas spētu līdzvērtīgi funkcionēt *sex-gender* opozīcijas ietvaros, un ka abas nozīmes ir integrētas vienā jēdzienā (dāniski *køn*, zviedriski *kön*, norvēģiski *kjønn*). Tulkojot K. Viderbergas rakstu latviski, pie tā paša secinājuma (proti, ka latviešu valodā nav vārda, kas spētu līdzvērtīgi funkcionēt *sex-gender* opozīcijas ietvaros, un abas šīs nozīmes ir integrētas vārdā ‘dzimums’) nonāk arī J. N. Vējš. Savā “Tulkotāja piezīmē” viņš uzsver, ka, praktizējot *gender* burtisko tulkojumu (‘dzimte’) un tādējādi mēģinot piešķirt papildnozīmi gramatiskās dzimtes kategorijai, panāktu pretēju efektu – dzimumsocialitātes izpratnes nianses tiktu maskētas. (Vējš 2001, 162) J. N. Vējš norāda, ka, tulkojot *gender* latviski, būtu lietojams vārds ‘dzimums’ vai (ja vēlamies īpaši uzsvērt saikni ar anglicisma *gender* teorētisko konstrukciju) – ‘dzimumsocialitāte’.

21. gadsimta sākumā, kad dzimums un seksualitāte pārnacionālā mērogā ir kļuvuši par izteikti starpdisciplināru socioloģijas, psiholoģijas, bioloģijas, lingvistikas, filozofijas u. c. zinātņu izpētes objektu, tiek meklēta kopīga valoda šo jautājumu aprakstīšanai, un izrādās, ka vienotas izpratnes veidošanā problemātisks ir tieši lingvistiskais aspekts. Anglofonās terminoloģijas adaptācijas procesā franču valodas kultūrvidē tiek veidota netulkojamo terminu filozofiskā vārdnīca (*Dictionary of Untranslatables. A Philosophical Lexicon*)¹³, un anglicisms *gender* šeit parādās kā viens no tipiskākajiem netulkojamo terminu piemēriem.

Latviešu valodā jēdzienam *gender* dzimumu socioloģijas kategorijas nozīmē figurē trīs tulkojuma varianti – dzimums, dzimte, dzimumsocialitāte – un, izvēloties *gender* burtisko tulkojumu ‘dzimte’, latvieši ir bijuši unikāli, jo ne tikai skandināvi un netulkojamo terminu filozofijas vārdnīcā apzināto valodu speciālisti, bet arī brāļi lietuvieši ir palikuši pie sava *lytis* (tātad dzimums) un krievi pie sava *нол* (tātad dzimums) vai pārņēmuši to netulkot (teorētiskajā un akadēmiskajā diskursā). Tāda pati bijusi arī poļu, čehu, slovēņu un citu slāvu valodu izvēle, jo arī šajās valodās abas nozīmes (*sex/gender*) ir integrētas vārdā ‘dzimums’ (*lytis; Geschlecht; нол* u.tml.). Savukārt, par ko

¹² Vārds *sex* angļu valodā apzīmē gan dzimumu, gan seksu, proti, dzimumaktu, līdz ar to jēdziena *sex* lietojums cilvēka dzimumsocialitātes izpratnes pozicionēšanā ir stipri ierobežots (citu Eiropas tautu valodās, ieskaitot latviešu, šī problēma nepastāv).

¹³ Sk. Cassin 2014. Pirmo reizi vārdnīca publicēta franču valodā, laika gaitā apaugot šķirkļu aprakstiem arī angļu, vācu, spāņu un itāļu valodā, un nevienā no tām netiek akceptēts *gender* burtiskais tulkojums pēc analogijas ar gramatiskās dzimtes kategoriju.

ir runa – par cilvēka bioloģisko esību vai sociāli konstruētiem priekšstatiem par dzimumu lomām un funkcijām – norāda lietojuma konteksts. Rodas jautājums, kālab latviešu valodā, tulkojot *gender*, jēdziena ‘dzimums’ semantika būtu sašaurināma, bet gramatiskās dzimtes kategorijai jāuztiepj papildnozīme? Proti, kāpēc jēdziens ‘dzimums’ būtu aizstājams ar jēdzienu ‘dzimte’? Sarunvalodā, nereti arī medijos, ir vērojama valodas lietotāju pretošanās jēdziena ‘dzimums’ aizstāšanai ar jēdzienu ‘dzimte’, anglicismu *gender* latviski netulkojot, lietojot to pejoratīvā nozīmē un saistot ar noteiktu ideoloģiju¹⁴. Vērojot dažu mediju un politologu tendenci vārdu ‘dzimums’ aizstāt ar ‘dzimte’ un saskatot tajā latviešu nacionālās kultūridentitātes apdraudējumu (it kā cilvēka dzimums būtu kaut kas diskriminējošs, neērts, apgrūtinošs un noklusējams), arhibīskaps Jānis Vanags saka: *Atliek vēl iedvest, ka viņam [jaunam cilvēkam. – A. C.] nav tradīcijas, nav reliģijas, nav dzimuma, tikai dzimte.* (Vanags 2013, 7)

Anglofonās literatūrzinātnes terminoloģijā *gender* koncepts savas pozīcijas ir nostiprinājies¹⁵. Paradoksālā kārtā mūsdienu angļu valodā *gender* ir apaudzis ar papildnozīmi, integrējot sevī arī *sex* (bioloģiskā dzimuma) nozīmes komponenti, un nereti tiek lietots nevis sociālu konstrukciju, bet fiziskā/bioloģiskā dzimuma apzīmēšanai (piemēram, *gender quotas*, *opposite gender*, *same gender*, *female gender*, *male gender* u.tml.). Uzskatāmi tas redzams EUROSTAT statistikā, kur *male* un *female* indikāciju ailē tiek prasīts norādīt *gender* (nevis *sex*), taču uzskaitītas tiek ķermeniski iemiesotas dzīvas būtnes, nevis priekšstatu par dzimumu sociālajām lomām un funkcijām kopumi. Arī mūsdienu feminisma literatūrfilozofija uzsver, ka sievietes ķermenis ir bioloģiski dots un tajā pašā laikā kultūrzīmju piesātināts: *kā cilvēki mēs dzīvojam un piedzīvojam savus ķermeņus kā ar nozīmi piesātinātus, nevis vienīgi kā tukšus bioloģiskus priekšmetus.* (Stone 2007, 112)

¹⁴ Piemēram, “Neatkarīgās” rubrikā “Runājiet! Neatkarīgā klausās” Viktora Avotiņa atreferējums par Matisa Dukaļska teikto: *tas var nozīmēt attiecīgu iespaidu uz politiku. Piemēram, ģimenes politikas nosvārstīšanos genderpolitikas virzienā* (Avotiņš 2014,2); Jurates Jurjānes-Silakaktiņas vēstījums par P. Abrahama operetes “Balle Savoja” iestudējumu Berlīnē: *Tur bija visprofesionālākais iestudējums, bet vairāk tādas gender rotaļas – šķirtās sievas ir vīrieši* (Dūmiņa 2016, 10); “Dienas” rubrikā “Domu graudi tviterī” Armanda Strazda viedoklis: *Ja par prezidentu un ministru prezidentu var kļūt sieviete, tad genderisma ziņā valsts ir moderna, nevis atpalikusi* (Strazds 2016,2); Elītas Veidemanas komentārs, vērtējot diskusiju par dzimumu politikas jautājumiem Latvijas Televīzijā: *Cēlais mērķis – “cīņa pret vardarbību pret sievietēm” – slēpj sevī gēndera ideoloģiju [..]* (Veidemane 2016, 7) u. c.

¹⁵ H. Bertens darbā “Literary Theory. The Basics” (Bertens 2014), strukturējot mūsdienu literatūrzinātnes teorētiski metodoloģiskās ievirzes, *gender* teoriju ievieto politiskā lasījuma sadaļā (“Political reading: class, gender, and race in the 1970s and 1980s”), bet franču feminisma, seksualitātes un kultūras jautājumu apceri izvērš citās nodaļās (“Poststructuralism continued: Foucault, Lacan, French feminism, and postmodernism”, “Sexuality, literature, and culture”).

Aspazija – kultūras nācijas dibinātāja?

Zīmīgi, ka vienlaikus ar sievietes pašapziņas un dzimumu līdztiesības ideju, kas ir Aspazijas agrīnās dramaturģijas vadmotīvs, viņas daiļradē ienāk arī spilgti un laikmetīgi izteikti nacionālpatriotiskie motīvi. To uzskatāmi apliecina “Prologs” (1893), ko viņa sacer par godu Rīgas Latviešu biedrības 25 gadu jubilejai, gūstot vispārēju sabiedrisku atzinību. Vēl pirms tam minams dzejolis “Jaunā gadā” (1887)¹⁶, kas iezīmīgs arī kā teksts, ko viņa pirmo reizi parakstījusi ar pseidonīmu “Aspazija”:

*Jaunā gadā jauniem darbiem
Laika gars mūs aicina,
Tautas karogs jaunus spēkus
Sevim apkārt pulcina.*

[..]

*Lai dus Milda ievu birzē,
Saldu vēsmu šūpota,
Cīņas dievs, uz troņa kāpis,
Tagad tevi aicina:*

[..]

*Šurpu, tautas zeltenīte,
Darbs ir tevi aicina:
Raksti vārdus tautas sirdī
Daiļākus kā zīdautā.*

*Tikai savienoti spēki,
Dūša, vingrums, rosība
Tautu vidū liesmu burtiem
Rakstīs vārdu “Latvija”. (Aspazija 1985, 335)*

Patriotiskie motīvi caurvij visu turpmāko Aspazijas dzeju, sākot ar dzejoli “Dzimtene” (*Kā savu dzimteni lai tēloju?*) viņas pirmajā dzejoļu krājumā “Sarkanās puķes” (1897), turpinoties Šveices trimdas laika dzejoļos “Dzimtenē” (*Bezdelīga, lidotāja*) un “Dzimtenes vējš” (*Še, šaurā lokā spārnus kopā spiežot*), dzejoli “Kas dzimtene?” krājumā “Kaisītas rozes” (1936), līdz pat dzejoļu ciklam “Dzimtene” Aspazijas pēdējā dzejoļu krājumā “Zem vakara zvaigznes” (1942). Arī par patriotisma motīviem Aspazijas darbos var teikt līdzīgi kā kultūrvēsturnieks Andrejs Johansons izteicies par sieviešu emancipācijas izpausmēm Aspazijas dramatiskajos darbos un publicistikā – viņa

¹⁶ Dzejolis “Jaunā gadā” palicis ārpus Aspazijas dzejoļu krājumiem (pirmo reizi publicēts laikrakstā “Dienas Lapa” pielikumā 1887. gada 24. decembrī).

tos neaizguva no brošūrām. Aspazijas patriotisms ir dziļi personiski izjūsts un izsāpēts:

Kas dzimtene?

Tā daļa ir no mūsu pašu miesas [..]. (Aspazija 1986a, 427)

Kā jau teikts, Aspazijas dzejai veltīti viscildinošākie vērtējumi, sākot ar sava laika eruditākā literatūrkritiķa Jāņa Asara priekšvārdu Aspazijas rakstu izdevumam, kas nāca klajā A. Gulbja apgādā Pēterburgā 1904. gadā:

Ar Aspaziju jāuzsāk mūsu modernās rakstniecības vēsture. Viņa bija šīs rakstniecības pirmais skaļais vārds, tās krāšņākais, i n d i v i d u ā k a i s zieds! Tikai pēc viņas, tiklab hronoloģiskā, kā spilgtuma ziņā nāca Poruks. Un tad modernās dzejas piepildītājs Rainis. [...] Ar Aspaziju dvēsele ienāca rakstniecībā. (Asars, 1904, III)

Aspazijas dzeju cildina arī Andrejs Upīts “Latviešu jaunākās rakstniecības vēsturē”, uzsverot, ka Aspazija ir *tikuse par to mākslinieci, kurai tagad nevar pielīdzināt nevienu citu latviešu dzejnieku*. (Upīts 1921, 82) *Aspazijas dzeja ir tikpat plaša kā dzīve. Gandrīz vai katra jūta, kas kādreiz ietrīcas cilvēka dvēselē, ir dabūjusi izpausmi Aspazijas dzejā*. (Upīts 1905) Kā redzams, atzinība pausta, balstoties uz Aspazijas dzejas tā saukto vispārcilvēcisko būtību, dzimuma jauktājumam, ar ko slavena Aspazija, neizceļot. Šāds izteikti pozitīvs Aspazijas dzejas un zināmā mērā arī daiļrades kopvērtējums turpinās visos nozīmīgākajos 20. gadsimta latviešu literatūras vēstures apcerējumos, izņemot sociālistiskā reālisma ideoloģijas ziedu laikus Padomju Latvijā¹⁷. Tomēr tā sauktajām pilsoniskajām aprindām un kreisās frontes radikāļiem Aspazijas brīvdomības izaicinājums nebija pieņemams un izraisīja asu pretreakciju.

Aspazija! Cik pretenciozs, cik nejdzīgs pseidonīms! (Dobrovenskis 1999, 247) – romāna “Rainis un viņa brāļi. Viena dzejnieka septiņas dzīves” lappusēs izsauca Raiņa māsa Dora. Šāda reakcija – pārsteigums un neizpratne –, pirmoreiz izdzirdot Latvijas Aspazijas vārdu, nav retums. Sevišķi cittautiešiem, kam latviešu kultūra sveša, Aspazijas vārds arī šodien saistās ar Seno Grieķiju, pieņemot, ka, piemēram, Aspazijas bulvāris Rīgas centrā varētu būt nosaukts par godu sengrieķu Aspasijai. Apjautas līmenī sabiedrības apziņā Aspazija šodien vēl arvien ir viens no latviešu nacionālās kultūras dārgumiem, tomēr būtu problemātiski apgalvot, ka Aspazija ir arī latviešu nacionālās kultūras ikona, proti, ikonogrāfiski, pēc noteiktas sistēmas zinātniski pētnieciski aprakstīta un kanonizēta vērtība. Gan vēsturiskā griezumā, gan literatūras un

¹⁷ Piemēram, sk. Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūta sagatavotās “Latviešu literatūras vēstures” 3. sējumu (1956) vai Andreja Upīša “Latviešu literatūra” I daļu (1951).

kultūras teoriju, gan mūsdienu sociālās realitātes gaismā Aspazijas fenomens šodien uzdod vairāk jautājumu, nekā sniedz atbilžu.

Zīmīgi, ka 2008. gadā Kultūras ministrijas paspārnē izveidotajā Latvijas kultūras kanonā Aspazija un viņas darbi nav iekļauti. No sieviešu dzimuma autorēm kanonā uzņemtas divas – Vizma Belševica (1931–2005) un Regīna Ezera (1930–2002)¹⁸ – abas padomju laiktelpas literātes, un jāšaubās, vai viņas būtu gandarītas par šādu lēmumu, zinot, ka Aspazija ir atstāta aiz svītras. Aspazijas marginalizācija pēcatmodas gados varētu būt saistīta tieši ar nepietiekamo zinātnisko artikulāciju, kas aprādītu Aspazijas devuma kultūrvēsturisko nozīmi un aktualitāti mūsdienu procesos. Rainim šajā ziņā ir laimējies: 20. gadsimta 70./80. gados Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Andreja Upīša valodas un literatūras institūtā sagatavoja un laida klajā Raiņa “Kopotu rakstu” akadēmisko izdevumu 30 sējumos (1977–1986), pētot Raiņa rokrakstus, literārajā aprītē atgriežot pēckara cenzūras laikā aizliegtos darbus, kā arī veicinot vairāku apjomīgu Rainim veltītu monogrāfisku pētījumu tapšanu.

Aspazijai ir nācies samierināties ar ievērojami mazāku pētniecisko kapacitāti – “Kopotiem rakstiem” 6 sējumos (1985–1988) Saulcerītes Vieses sastādījumā, ko izdeva daiļliteratūras apgāds “Liesma”. Šo tendenci – koncentrēties uz Raini, Aspaziju viņam līdzās uzlūkojot kā pikantu, tomēr neērtu faktu latviešu dižgara radošajā biogrāfijā – iedzīvina padomju idejiski estētiskā skola. Kā dziļi simbolisku žestu un apliecinājumu tam var minēt Aspazijas bulvāra nosaukuma maiņu Latvijas galvaspilsētā Rīgā, pārdēvējot to par Padomju bulvāri.¹⁹ Raiņa bulvārim padomju vara nosaukumu neatņēma un nenomainīja, un šādi padomju varas attieksmei pret Aspaziju (ja ne pilnīgi noliedztošai, tomēr stipri rezervētai) ir zināmi iemesli un priekšvēsture.

Atgādinājuma vērts šķiet ekstravagantais un izaicinošais literārais pseidonīms – tā izvēles motivācija un kultūrvēsturiskais fons, kā arī nozīme dzejnieces attiecībās pašai ar sevi un sabiedrību viņas literārās un sabiedriskās reputācijas veidošanā. Citēju fragmentu no Aspazijas raksta “Kā radusies drāma “Aspazija””, kas tapis sakarā ar viņas drāmas “Aspazija” (1923) klajā nākšanu, tātad laikā, kad viņas radošā mūža lielākā daļa ir jau nodzīvota:

Ja reiz kāda ideja, embrions, ziedu puteklīts iekritis tavā radošā fantāzijā, tad tu no tā vaļā netiec. [...] Tā notika arī ar Aspaziju. [...] Kas ir Aspazija? Gluži svešs vārds svešā tautā, svešos laikos. Man jāatzīstas, ka es šo grieķisko vārdu nemaz nebūtu kā

¹⁸ Ar kultūras kanonu var iepazīties <http://www.kulturaskanons.lv/lv/1/8/>

¹⁹ Divas paralēlas centrālās maģistrāles Rīgas centrā – Raiņa bulvāris un Aspazijas bulvāris – savu nosaukumus ieguva 1920. gadā, godinot abu rakstnieku atgriešanos no Šveices trimdas. Aspazijas bulvāri par Padomju bulvāri pārdēvēja 1950. gadā, bet savu nosaukumu tas atguva 1989. gadā.

savu pseidonīmu izraudzījumā, ja es, pirmoreiz to lietodama, būtu kaut cik prātīgāka un vecāka bijusi [...]. Es arī viņu lūkoju atmest, kad vecāka un prātīgāka kļuva [...], bet tad jau publika pate mani no šī vārda vaļā nelaida, kaut tas arī uz manām grāmatām vairs netika drukāts ("Sarkanās puķes" no Elzas Rozenberg). Man bija jāatgriežas atkal pie Aspazijas un pie tās arī jāpaliek. (Aspazija 1987, 646)

Drāma "Aspazija" nepieder rakstnieces daiļrades augstākajām virsotnēm, tomēr tā ir būtiska viņas pasaules izjūtas un literārā temperamenta raksturojumā: radošais nemiers, prāts un neprāts, jaunība un vecums, nejaušība un likumsakarība, likteņa lēmums un pašas griba – tā ir galvenā šī citāta substance, un raksturo arī ar Aspazijas literāro un cilvēcisko portretu nesaraunami saistītus priekšstatus.

Aspazijas vārds gados vēl pavisam jaunajai censonei Elzai Rozenbergai liptin pielīp Jelgavas Dorotejas meiteņu ģimnāzijā, kur viņa aizraujas ar Bībeles un grieķu mitoloģijas tēmām. Kā zināms, sengrieķu Aspazija (*Aspasia*, sgr. *Ἀσπασία*, 5. gs. p. m. ē.) antīkās vēstures avotos parādās kā Atēnu valstsvīra Perikla sieva, kas no sievietei atvēlētās privātās zonas uzdrošinājās iziet publiskajā telpā, tiecās ietekmēt valsts politiskās norises un savas pārliecības dēļ bija gatava ziedot savu dzīvību. Arī Latvijas Aspazija ir izaicinājums sava laika sabiedrībai – viņa ir patstāvīgi spriestspējīga un drosmīga sieviete, intelektuāli līdzvērtīga sava laika Latvijas izcilākajiem prātiem, tomēr sabiedrības apziņā ierakstīta kā sekundāra figūra tandēmā ar Raini, par ko liecina arī Raiņa un Aspazijas 150 gadu jubilejas gada norises Latvijā un ārpus tās.²⁰

Kaut gan Aspazija sevi literatūrā piesaka un popularitāti gūst kā dramatisku darbu autore, kopš 20. gadsimta sākuma literatūrkritiskajā domā iedibināts uzskats par Aspaziju kā izcilu dzejnieci, viņas dramatisko darbu oriģinalitāti sava laika kontekstā neizceļot. Tomēr Aspazijas dramatiskā jauda ir kas oriģināls ne tikai Latvijas, bet arī Eiropas kontekstā, jo šis žanrs tiek uzskatīts (to pierāda arī statistika) par izteikti maskulīnu literāro formu (dramaturģija – tas ir Šekspīrs, Šillers, Hauptmanis, Ibsens utt.), taču latviešu rakstniecības dramatiskā žanra pirmsākumos ir sievietes. Šodien latviešu drāmas vēstures pētnieki Aspaziju min Raiņa priekšteču un literāro skolotāju vidū, uzsverot, ka tā sauktās rainiskās dramaturģijas aizsācēja būtībā ir Aspazija – *Nav vajadzīgi īpaši pierādījumi, lai redzētu, ka Raiņa "Uguns un nakts" vai "Indulis un*

²⁰ Piemēram, Latvijas stendā Frankfurtes grāmatu tirgū eksponēta multimedāla ekspozīcija "Raiņa T Elpa. Plašums. Dziļums. Bezgalība", tādējādi arī starptautiskā mērogā akcentējot Raiņa un Aspazijas 150. jubilejas gadu. Sk. www.la.lv/latvijas-stends-frankfurtes-gramatu-tirgu-bus/. Kāpēc tikai Raiņa telpa? Aspazijas telpa, Aspazijas istaba, piemēram, analogijā ar Virdžīnijas Vulfas "savu istabu" varētu būt ne mazāk vērtīgs piedāvājums Latvijas grāmatu mārketingam ārzemēs.

Ārija” pēc virziena ir tuvi Aspazijas “Vaidelotei” un “Sidraba šķidrautam” (Hausmanis 1973, 12), kas tapušas labu laiku pirms Raiņa ideju drāmu klajā nākšanas. Atklāts ir arī jautājums par Aspazijas lomu Gētes “Fausta” tulkošanā. Pirmo reizi “Fausts” publicēts periodikā, “Mājas Viesa Mēnešraksta” 1897. gada 1.–12. numurā, un tulkojumam ir uzrādīti divi autori – Aspazija un Rainis. Tulkojuma pirmpublicējuma pieteikumu ievada Jāņa Poruka apcere par Gēti, uzsverot, ka ar Gētes tulkojumu *mūsu ģeniālā dzejniece Elza Rozenberg (Aspazija) un jaunais dzejnieks Rainis iemantos pie mums, latviešiem, nemirstošu slavu* [..]. (Poruks 1897, 4) Arī “Fausta” tulkojuma pirmizdevuma grāmatā (1898. gadā Ernsta Plātesa apgādā)

titullapā ir uzrādīti divi tulkotāji – Aspazija un Rainis – taču nākamajos “Fausta” izdevumos Aspazijas vārds vairs neparādās, un kā tulkojuma autors minēts vienīgi Rainis.

Aspazijas personības portretējumā nav iezīmēta arī intelektuālā dimensija, samērojot viņu ar sava laika izcilākajiem prātiem, Raini ieskaitot, kaut gan viņas literārajā mantojumā un laikabiedru liecībās tam pamatojuma netrūktu. Mūsdienās Aspazijas portretējumā kā pirmais un nereti vienīgais atslēgas vārds figurē “dzejniece”, arī tik reprezentatīvos izdevumos kā “Latviešu rakstniecība biogrāfijās”. (Knopē 2003, 41) Tas varētu nekrīst acīs, ja šāds minimālisms tiktu ievērots arī citu literātu portretējumos, taču Raiņa šķirklim doti divi raksturvārdi – “dzejnieks, dramaturgs” (Hausmanis 2003, 470), kaut gan Raiņa lugas nebūt nav mazāk dzejiskas par Aspazijas dramaturģiju. Vairumam enciklopēdijā “Latviešu rakstniecība biogrāfijās” portretēto literātu raksturvārdu skaits parasti ir lielāks par vienu vai diviem – dzejnieks, literatūras kritiķis, tulkotājs, publicists, žurnālists, skolotājs, sabiedrisks darbinieks u.tml. – ,vismaz daļa no kuriem būtu attiecināmi arī uz Aspaziju. Dramaturģija un publicistika, domājams, izrādījušies salīdzinoši neērti izpētes un

Gētes “Fausta” tulkojuma pirmizdevuma vāks

apceres objekti, bet viņas proza bijusi atstāta tikpat kā novārtā²¹. Runājot par publicistiku, parasti akcentēta Aspazijas publicistiskā kaisme, bet dramaturģija vērtēta atturīgi un kritiski, sevišķi agrīnās drāmas “Atriebēja”(1888) un “Zaudētas tiesības” (1893), kas laikabiedru skatījumā traktētas kā “nemorāliskas”.²²

Polemizē trimdiniece

Runājot par Aspazijas publicistiku, līdzās vērtējumam “kaismīga publiciste” labi iederētos raksturojumi – argumentēta, principiāla, precīza publiciste. Piemēram, publicistisku rakstu kopa, kas latviešu literatūrkritikas vēsturē iegājušies ar nosaukumu “Polemika par Aspaziju un “Dzimtenes Vēstnesi””(LKK 1958, 27–129), kurā viņa tika ierauta, kaut gan tieša sakara ar Aspaziju pašu tai nebija. Polemika izvērās starp laikrakstiem “Jaunā Dienas Lapa” un “Dzimtenes Vēstnesis” (polemikā marķētu kā reakcionāru ‘bulvāru avīzi’), kam Aspazija, Šveices trimdā būdama, uzticēja publicēt dzejoļus no sava topošā krājuma “Ziedu klēpis”. Domu krustugunīs nonāk Āronu Matīss, no vienas puses, un Andrejs Upīts, Janis Jansons (Brauns), Kārlis Skalbe, Jānis Akuraters, Jānis Jaunsudrabiņš u. c. tā laika redzamākie autori, no otras puses. Uzbrūkot Aspazijai par viņas izvēli savu dzeju publicēt “Dzimtenes Vēstnesī”, polemikā anonīmi iesaistās arī *Maskavas studenti un kursistes* un *Pēterburgas latviešu studenti – marksisti*, un tā ilgst divus gadus (no 1911. līdz 1913. gadam), kopumā producējot apmēram četrdesmit rakstus. Akcentēdama savu neitralitāti literāro grupējumu ideoloģiskās cīņas frontē, Aspazija “Jaunās Dienas Lapas” redakcijai raksta:

Lai tomēr priekš nākotnes principiāli uzsvērtu savu stāvokli, man jāsaka, ka es neatbildu par neviena laikraksta virzienu, kurā man atgadās kādreiz pāris rindiņas rakstīt, jo tad man būtu jānogremdējas visos sīkumos un dienas jautājumos, [...] es tad ar rakstniecību nevarētu nodarboties. Mans darba lauks turpretim ir literatūra, ne publicistika. Starpība abām tā, ka vienai ir trokšņainais ikdienas tonis un otra turpreti runā kluso valodu, kuru dzird tikai nākotne. (LKK 1958, 66)

²¹ Attieksmi pret Aspazijas prozu revīdē latviešu izcelsmes ASV literatūrzinātniece Astrīda Stānke (sk. Stānke 2015).

²² Pēdējā laikā ar Aspazijas dramatiskajiem darbiem, viņas drāmu arhetipisko psiholoģiju nodarbojas psihoterapeits Viesturs Rudzītis. Viņa grāmatas “Meita un Māte. Aspazija, nācijās dibinātāja” (2015) apakšvirsraksts sasaucas ar itāliešu rakstniece un žurnālistes Kjāras Makoni darbu “Sarkanā komēta” (latviski 2004), kurā viņa Aspaziju nosaukusi par nācijās dibinātāju.

Lai gan Aspazijas īstenais aicinājums, viņas pašas vārdiem runājot, ir *literatūra, ne publicistika*, aktuālas sabiedriski politiskās un literārās norises viņu daudzkārt provocējušas izpausties arī publicistikas žanrā. Minētajā polemikā vērojama sevišķi asa saciršanās ar Andreju Upīti, par ko liecina jau Upīša rakstu virsraksti (“Incidents bez gala”; “Tikai feļetonisti” un ... “tikai demokrāte”; “Tikai demokrāte” tālākā gaitā”), kā arī Aspazijas pretrakstiem izvēlētie (“Piezīmes pie Andr. Upīša raksta “Jansons un jaunlaiku literatūra””; “Andr. Upīts vairāk nekā “tikai feļetonists””; “Atbilde uz A. Upīša neatbildēšanu” u. tml.). Turklāt tie ir principiāli, ar pasaules uzskatu un nacionālās literatūras un kultūras politiku būtiski saistīti jautājumi. Aspazija uzsver, ka *mākslai jāpaceļas pāri jebkuras partijas robežām un jābūt neatkarīgai no neviena laikraksta* (LKK 1958, 62), viņa aicina lasītājus neveidot savus uzskatus *tikai aiz aklas paklausības studentu kungiem* (Turpat, 61) un uz Pēterburgas studentu-marksistu uzbrukumiem atbild ar pašcieņu un pašapziņu, uzsverot, ka nespēj noticēt tam, ka: *mana persona, kas ar saviem uzskatiem nekad un nekur nav aiz žoga slēpusies, un visa mana gadiem ilgā darbība būtu tik mazvērtīga, ka kādu anonīmu studentu mājiens to varētu uz vietas sagāzt.* (Turpat, 63)

“Polemiku par Aspaziju un “Dzimtenes Vēstnesi”” atgādinu arī tāpēc, ka tā nereti tiek aizmirsta, raksturojot Šveices trimdas periodu Aspazijas radošajā biogrāfijā, it kā šajā laikā viņa būtu tikai kalpojusi Rainim un sarakstījusi vien divus dzejoļu krājumus (“Saulains stūrītis” un “Ziedu klēpis”), nepieminot ne viņas polemiskos rakstus, ne autobiogrāfisko prozu “No atzišanas koka”²³ u. tml. Šo polemiku kā būtisku pavērsienu Aspazijas personības konturējumā un daiļrades recepcijā ir fiksējis trimdas literatūrkritiķis Jānis Rudzītis, 1964. gadā publicējot apceri “Trimdiniece polemizē”. Viņš secina, ka no “Jaunās Dienas Lapas” puses šīs polemikas nolūks ir bijis *diskreditēt Aspazijas personību, mazināt viņas nozīmi latviešu literatūras un politisko centienu vēsturē* (Rudzītis 1977, 63), un Rudzīša teiktajam ir grūti nepiekrīst. Kritiķis uzsver, ka šajās ar neapdomīgiem apvainojumiem bagātajās ķildās *noskaidrojās Aspazijas atziņa par savu vietu un uzdevumiem politiski diferencētajā latviešu sabiedrībā: noskaidrojās arī, kam Aspazija ar savu dzeju vēlas kalpot – atsevišķai šķirai resp. politiskai partijai, kas iedomājas šo šķiru pārstāvam, vai mākslai kā visas tautas īpašumam.* (Turpat)

Aspazijas publicistisko rakstu klāstā minama vēl kāda Šveices trimdas laika polemika, kurā iesaistās Krievijas impērijā un Rietumeiropā studējošā

²³ Grāmata “No atzišanas koka” nāk klajā 1919. gadā Rīgā Latvijas Izglītības komisariāta apgādā (vēl pirms abu trimdinieku atgriešanās Latvijā) un apkopo iepriekš periodikā publicētas autobiogrāfiskas apceres un tēlojumus.

latviešu jaunatne (Latvijai savas augstskolas tolaik vēl nebija). Polemiku provocē Aspazijas raksts laikraksta "Mājas Viesis" 1909. gada pirmajos numuros "Kāds labums mums no mūsu studējošām sievietēm?", kurā pausti vērojumi un secinājumi par pilsonisko aprindu studentēm un studentiem, pārmetot viņiem Jaunās strāvas ideālu nodevību un solidaritātes trūkumu ar mazturīgo aprindu sievietēm un tautu. Citēju raksta fragmentu:

Kādu labumu mūsu izstudējušās dāmas tautai ir nesušas, tas jau ir pieredzēts. Gandrīz neviena pate no tām, kad tās savu iekš- vai ārzeses doktoru nolikušas un to latviešu laikrakstos izsludinājušas, nepaliek pie savas tautas, bet izmeklējas sev darba lauku tālāk Krievijā vai citur, kur tas plašāks un ienesīgāks. Ka mūsu mazajai tautai caur to iet spēki pazušānā, gar to viņām nav ne mazākās daļas [...]. (Aspazija 1988a, 466)

Aspazijas raksts sevišķi sanikno Bernē studējošās latvietes, un bernietes viņai atbild kolektīva/anonīma pretraksta veidā, Aspaziju aizskarot personiski. Pretrakstā "Atbilde protestējošām bernietēm" Aspazija aizrāda, ka bernietes viņas raksta *lietišķo saturu un pašu ideju nemaz nav sapratušas, [...] un novelt visu lejā par vienkāršu sieviešu klaču* (Aspazija 1988a, 469), kā arī norāda uz problemātisko raksta autorības lietu:

nedomāju, ka zem "protestējošām bernietēm" saprotamas visas studējošās latvietes; [...] Pretraksts [...] parādījies anonīmi, pat bez apzīmējuma, cik īsti ir to protestējošo. [...] Vesels nomaskojies pūlis uzbrūk man vienai, kur es savu pārlicību biju parakstījuse ar savu pilnu vārdu! (Turpat, 470)

Tieši vai netieši liekot noprast, ka Aspazija varētu nebūt *studentu kungiem* līdzvērtīgs dialoga partneris, polemikās ar studējošo jaunatni izgaismojas Aspazijai sāpīgais augstākās izglītības jautājums, uz ko viņa atbild:

*ja man priekš tiem pašiem divdesmit gadiem kāds būtu ļāvis izvēlēties starp zinātni un dzeju, tad es, bez šaubām, tomēr būtu izvēlējusies pirmo. **Zinātne bija manas jaunās, eksaltētās dvēseles augstākais ideāls un mērķis pats par sevi.*** (Turpat, 471) [Autores izcēlums. – A. C.]

Aspazijas ticību studēt un tuvoties zinātnes pasaulei apliecina arī "Prologs" (1893), ko viņa sacer par godu Rīgas Latviešu biedrības 25 gadu jubilejas sarīkojuma uzvedumam. "Prologs" ir veidots kā dramatisks polilogs, kurā sasaucas Ģēnija, Latvijas, Mākslas, Zinātnes un Industrijas balsis, akcentējot šo jomu sinerģijas spēku, kas liekami topošās Latvijas pamatu pamatos. Jāatzīmē, ka par pasaules izzīņas, izglītības un zinātnes jautājumiem Aspazija runā ne tikai publicistikā, bet arī dzejā, dialogā ar zinātni ļaujot

ieskanēties arī specifiski femīniem motīviem. Piemēram, dzejoļos “Mūžīgā sievišķība”, “Jāzepa sapņi”, dzejoļu ciklā “Skuķīša gudrības grāmata” u. c., ko caurvij sevis un pasaules izziņas, gudrības un patiesības motīvi. Kādam no dzejoļu krājumā “Ziedu klēpis” (1911) publicētajiem dzejoļiem ir dots virsraksts “Zinātnes”, un dzejnieces liriskais “es” tajā nododas dabas un humanitāro zinātņu atšķirību minējumiem, kas ir viens no 20. gadsimta sākuma zinātnes filozofijas pamatjautājumiem. Citēju dzejoļa “Zinātnes” fragmentu:

*Ar botāniku
Es, nabaga skuķe,
Nekurpu neaiztiku!
Es nespēju nākt pie nekāda gala:
Iekš kādas sistēmas jāiedala
Tā zilā ilgu puķe.*

*Un fizikā –
Arī šā tā!...
Man likumus izprast bij grūti,
Jo tas, ko ieslēdz formulas,
Un spēki, kas ārēji parādās,
Vēl neizpauž dziļāko būtī. (Aspazija 1985, 307)*

Aspazija ir publicējusi arī virkni literatūrteorētisku un kritisku rakstu, piemēram, “Latviešu lirika dažādos laikmetos” (par modernās dzejas būtību un sūtību, uzsverot Raiņa talanta nozīmi gadsimtu mijas latviešu dzejā), “Estētiskas piezīmes par divām Raiņa lugām” (plaši izvēršot drāmu “Uguns un nakts” un “Jāzeps un viņa brāļi” idejiski tematisko aspektu), “Nākotnes romāns”, “Par formu (piezīmes “Nākotnes cilvēka” projektam)”, “Sofokla laikmets un darbi”, “Ibsena “Nora””, turklāt šis uzskaitījums šeit dots tikai piemēra pēc un ir ļoti nepilnīgs. Aspazijas vērojumi un secinājumi ir autentiski, proti, pašas pārdomāti un izsvērti, un tā ir spēcīga intelekta pazīme. Aspazijas domas autentiskums un spēks spilgti izpaužas arī viņas runās Latvijas Satversmes sapulcē (1920. un 1921. gadā), kas būtu atsevišķa tēma.

Atbalsis no Aspazijas diskreditācijas mēģinājumiem Šveices trimdas laikā liek sevi manīt arī pēc atgriešanās dzimtenē. Piemēram, 1933. gadā Čikāgā tiek laista klajā apjomīga enciklopēdija “400 Outstanding Women of the World” (Moscherosch Schmidt, 1933), kur ir portretētas arī jauno Baltijas valstu – Latvijas, Lietuvas un Igaunijas – izcilākās sievietes. Latviju šajā enciklopēdijā pārstāv Marija Pēkšēna, Gaiduļa Paula, Biruta Skujeniece,

Zelma Cēsniene-Freidenfelde un Elza Žiglevica.²⁴ Visu cieņu šīm sievietēm, bet kā informācijas devēji par Latviju varēja aizmirst Aspaziju!? Un diskreditējoši momenti parādās vēl joprojām. Lai arī tas būtu domāts kā retorisks jautājums, zināma aizdomu ēna uz Aspaziju krīt arī pasākumu ciklā “Gadu gredzeni latviešu literatūrā”, kur diskusijai par Aspaziju Raiņa un Aspazijas 150 gadu jubilejas gaismā dots nosaukums “Vai Aspazijas daiļrade ir nacionāla?”²⁵ – sak’, Raiņa daiļrade, pats par sevi saprotams, ir nacionāla, bet par Aspaziju īsti droši neesam. Ja nacionālā literatūra kā literatūrzinātniska kategorija uz latviešu rakstniecību attiecināta vismaz kopš 19. gadsimta vidus (Jura Alunāna “Dziesmiņu” klajā nākšanas) un Aspazija ir latviešu rakstniece, kāpēc lai viņas daiļrade nebūtu nacionāla?

Un tomēr: svēts sievas uzpurēšanās tikums?

Lielās mūža gadskārtas ir ne tikai izcilu kultūras personu atceres un daudzinašanās, bet arī viņu atstātā mantojuma aktualizācijas un pārvērtēšanas laiks. Šodien nākas atzīt, ka liela daļa Aspazijas darbu un ar tiem saistīto kultūrvēsturisko kontekstu ir nogrimuši aizmirstībā. Savu simtgadi Rainis un Aspazija nosvinēja padomju Latvijā, un padomju okupācijas laikā Rainis tika marķēts kā izcils dzejnieks (tiesa, maskēts ar proletariāta dzejnieka vairogu), bet no Aspazijas proletariāta dzejnieces tēls nesanāca. Tieši otrādi – literatūrzinātniskās varas ieskatā viņa kļuva par tādu kā piedauzības akmeni Raiņa radošajā biogrāfijā, piemēram, Andreja Upīša apgalvojumā, ka *Pēc Raiņa nāves Aspazija [...] kā vien iespējama, centās aizmiglot Raiņa monumentālo revolucionāra tēlu tautas piemiņā, nopūlēdamās pataisīt to par vidusmēra pilsoni [...]*. (Upīts 1951, 193)

Cildinot Aspazijas devumu latviešu kultūrā un politikā, ir pieņemts atzīmēt, ka Aspazija *noliek savu talantu un vētraino dabu uz Raiņa talanta altāra*. (Stradiņš 2006, 48) Tas nāk līdzī kā mantojums no Ligoņņu Jēkaba²⁶ un varētu

²⁴ Marija Pēkšēna, pirmā latviešu lugu rakstniece (1845–1903), Gaiduļa Paula (ist.v. Paulina Gailīte), skolotāja (1848–1925), Biruta Skujeniece, aktrise un dzejniece (1888–1931), Zelma Cēsniene-Freidenfelde, Satversmes sapulces deputāte, ārste (1892–1929), Elza Žiglevica, Neatkarības kara varone, Lāčplēša ordeņa kavaliers (1898–1919).

²⁵ Sk. https://www.youtube.com/watch?v=LTZTk8H6DRM&list=PLxc2e8ITLgVTn1QTEL_UU1et-tc4rM8eG&index=1

²⁶ Aspazijas Šveices trimdas sakarā Ligoņņu Jēkabs raksta: *Ko latviešu literatūra par šo laiku var nožēlot kā zaudējumu, to svēts sievas uzpurēšanās tikums iepin kā mūžam zaļojušu efeju dzejnieces cilvēcīgā mūža vainagā*. (Ligoņņu Jēkabs 1935, 150)

būt labi domāts, tomēr izskan ar zināmu nožēlas pieskaņu, ka Aspazijas pašas talants palicis nerealizēts, ka viņas pašas veikums mūsu literatūrā un kultūrā īsti pietiekams tomēr nav, iespējams, neapzināti kultivējot Aspazijas kā Raiņa “upura” tēlu. Es nekādā ziņā nedomāju un negribu teikt, ka, lai ieraudzītu Aspazijas lielumu, no pjedestāla būtu jānogāž Rainis. Raiņa labā padarītais literatūrzinātnieku darbs savā ziņā izgaismo arī Aspazijas personību, sevišķi Raiņa “Kopotu rakstu” akadēmiskais izdevums 30 sējumos, kur katra sējuma personu rādītājā neiztrūkstoši parādās arī Aspazijas vārds, tomēr visa viņas būtība te pakļauta Raiņa personības izgaismojumam. Es atļaujos domāt, ka, neraugoties uz Aspazijas ziedošanos Raiņa ģēnijam, viņi abi ir latviešu kultūrā līdzvērtīgi lielumi. Aspazija, kas aizsākusi jaunu ēru gan latviešu dzejā, gan dramaturģijā un savu aktualitāti nav zaudējusi arī šodien, ir pelnījusi aptverošu akadēmisku kopotu rakstu sagatavošanu un izdošanu. Aspazijas kā izpētes un refleksijas objekta emancipācija, viņas radošās biogrāfijas un literārā mantojuma zinātniska artikulācija nemazinātu Raiņa nozīmi latviešu literatūras, kultūras un sabiedriski politiskajā vēsturē un mūsdienu nacionālās kultūridentitātes atbalsta punktu meklējumos.